

Chvála mesta a miesta na pozadí klasického a biblického dedičstva v básni Jána Valentiniho *Elegia de Thermis Stubnensibus*¹

ERIKA BRODŇANSKÁ

Praise of the City and the Place against the background
of Classical and Biblical Heritage in Ján Valentini's Poem *Elegia
de Thermis Stubnensibus*

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2026.17.1.6-20>

ABSTRACT: Ján Valentini's *Elegia de Thermis Stubnensibus* (1798) constitutes a laudatory account of the thermal springs of Štubňa, known today as Turčianske Teplice. The poem incorporates *topoi* characteristic of the *laus urbis* genre, as depicted by Menander Rhetor, who lived at the turn of the 3rd and 4th centuries AD. This study identifies these *topoi* and examines the extent to which Valentini's elegy conforms to the criteria defined for ancient city encomia, considering whether the text may be legitimately situated within the *laus urbis* tradition. Simultaneously, attention is given to the function of the poem's numerous references to classical antiquity (particularly Greco-Roman mythology) and to the Bible.

Keywords: Kremnica, Turčianske Teplice, Laus Urbis, Ancient Mythology, the Bible.

Latinská oslavná báseň bernolákovca Jána Valentiniho (1756 – 1812) o teplých štubnianskych prameňoch – *Elegia de Thermis Stubnensibus*² – je poetickým vyznaním básnika, šíriaceho dobrú povest' o kúpeľoch, ktoré patria medzi najstaršie kúpeľné mestá na Slovensku. Dnes ich poznáme pod názvom Turčianske Teplice. Báseň vznikla v období, keď rástol počet odborných diel, zaoberajúcich sa skúmaním a opisom kúpeľov i termálnych a minerálnych prameňov. Oblúbené boli tiež cestopisy, ktoré začali pripomínať sprievodcov kúpeľmi so zmienkami o ich histórii, návštevnosti, kúpeľnom živote či s ponukami mimokúpeľných aktivít.³ Tieto diela zachytávali stav kúpeľov naprieč všetkými

¹ Príspevok vznikol ako čiastkový výstup riešenia projektov VEGA č. 1/0043/25 Laus urbis – podoby chvály mesta v novolatinskej literatúre slovenskej proveniencie a KEGA č. 032UK-4/2025 Návrat k rozprávaniu antických mýtov vo vzdelávaní: podcast ako efektívny nositeľ hovoreného mýtu.

² Elégia je súčasťou Valentiniho súborného diela *Lucubrata opuscula poetico-historica in unum collecta* (Nočné básnicko-historické dielka zhrnuté do jedného zväzku), ktoré vyšlo v Budíne v roku 1808.

³ TIBENSKÝ, Ján – URBANCOVÁ, Viera. *Slovensko očami Európy 900 – 1850*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2003, s. 12.

regiónmi súčasného Slovenska. Zmieným kúpeľom v Štubni sa v rovnakom čase ako Valentini venoval napríklad Pavol Kitaibel v práci *Thermarum Stubnensium* (1808). V piatich kapitolách a 70 paragrafoch prináša balneografický a hydrologický kvalitatívny i kvantitatívny rozbor štubnianskych vôd spolu s literatúrou, z ktorej čerpal základné údaje. Spracoval geografický opis lokality v širšom kontexte okolitých stolíc i pohorí Malej a Veľkej Fatry, jej riek, končiarov, sídiel a prírodných zvláštností.⁴ Spomedzi dobových diel, týkajúcich sa balneografie či balneológie, vyniká Valentiniho práca svojou veršovanou podobou.⁵ Podáva čitateľovi všetky dôležité faktografické informácie, no vyjadruje ich poetickým jazykom a v metrickej forme. Ako veľmi zaujímavo definovala Z. Krokosová, jeho dielo možno vnímať ako „súrodencu“ odborných balneografických spisov. Neslúži iba na informovanie, ale na estetickú a kultúrnu formáciu recipienta.⁶

Štubnianske termálne pramene sa prvý raz spomínajú v roku 1281 v darovacej listine Ladislava IV. Vďaka svojmu liečivému pôsobeniu – najmä na choroby pohybového ústrojenstva – sa stali veľmi skoro vyhľadávaným miestom oddychu i nadobúdania nových síl.⁷ Kúpele boli známe v Uhorsku i v susedných krajinách, navštevovali ich vysokí štátni aj cirkevní hodnostári. Zavítali sem napríklad cisár Maximilián Habsburský či František II. Vešeléni. Najväčší rozkvet dosiahli v 2. polovici 16. storočia a v 17. storočí. V 18. storočí ich návštevnosť pre vnútropolitické nepokoje v Uhorsku poklesla. Napriek prechodnej stagnácii kúpele nestratili na význame a mesto Kremnica, ktorého majetkom sa stali ešte v roku 1533, im venovala naďalej nemalú pozornosť.⁸

Táto skutočnosť stále platila i v roku 1798, keď Ján Valentini napísal pertraktovanú elégiu. V jej veršoch 19 – 20 a následne 117 – 120 totiž čítame:

Cremniczium fauste madida dominatur in ora.

Et populos, et aquas sub ditione tenet.

.....

O Urbs Cremniczium! populis haec commoda praestas,

Cremniczio debes Patria delicias.

Sumptibus innumeris sublimia tecta resarcit,

Et facit, ut scateat vena perennis aquae.

⁴ KROKOSOVÁ, Zuzana. *Novolatinská balneografická literatúra so zreteľom na básnickú tvorbu*. Dizertačná práca. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2025, s. 36.

⁵ Dva roky po napísaní *Elégie o štubnianskych kúpeľoch*, v roku 1800, napísal Valentini ďalšiu báseň, tentoraz oslavujúcu štubniansky prameň (*Elegia de Fonte Thermarum Stubnensium*). Poetické balneografické diela však boli všeobecne skôr vzácnosťou ako bežným javom. Pokiaľ ide o územie súčasného Slovenska, máme vedomosť už iba o elegickej básni Adama Trajana Benešovského *O piešťanských kúpeľoch*, ktorá pochádza z roku 1642.

⁶ KROKOSOVÁ, *Novolatinská balneografická literatúra*, s. 92.

⁷ ŠKOVIEROVÁ, Angela. Turčiansko-teplické elégie Jána Valentiniho a balneografická terminológia. In *Kniha 2009*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 200.

⁸ OKÁL, Miloslav – SAKTOROVÁ, Helena. Ján Valentini a kúpele v Turčianskych Tepliaciach. In VALENTINI, Ján. *Turčiansko-teplické elégie*. Martin : Osveta, 1986, s. 9.

V tomto mokrastom kraji je šťastná Kremnica pánom,⁹
vládne nad jeho ľuďmi; patria jej pramene vôd.

.....

Kremnica, mesto, ty takéto výhody občanom dávaš;
veľké šťastie a blaho dlžna si Kremnici, vlast'.
Veľkým nákladom opravuje rozsiahle stavby,
stará sa, aby zo žíl vytekal žiadaný mok.

Básnik, hoci v názve elégie avizuje pojednanie o kúpeľoch, nezabudol na mesto, ktorému patrili a ktoré sa o ne patrične staralo. Venoval mu báseň ako dar (v. 144): *Cremnicium! carmen muneris instar habe*,¹⁰ pričom mesto Kremnicu priamo oslovil v úvode i v závere básne. Priamy dvojité pozdrav bol bežný v prácach Ailia Aristeida (2. stor.) a odporúčal ho i Menander Rhétor (3./4. stor.). Oba sú autormi úzko spätými so subžánrom epideiktickej literatúry, nazývaným *laus urbis* (*encomium urbis*), chvála mesta.¹¹ V rečníckych pojednaniach Menandra Rhétora,¹² ale i Quintiliana¹³ (1. stor.) či Prisciana (5. / 6. stor.), sa formovala literárna podoba tohto žánru,¹⁴ dve reči Ailia Aristeida, konkrétne *Panathénaios* (Or. 13; Παναθηναϊκός) a *Chvála Ríma* (Or. 14; Ρώμης ἐγκώμιον), sú jeho najstaršími zachovanými svedkami.¹⁵

Apostrofa,¹⁶ na ktorú sme u Valentiniho upozornili, nie je jedinou z figúr a trópov, ktoré sú pre enkómia miest charakteristické. Ďalšími sú napr. hyperbola, metafora či prirovnanie,¹⁷ no väčšmi príznačnými sú pre tento žáner *topoi*, ktoré má chvála obsahovať. Menander Rhétor ponúka vyčerpávajúci súbor tém, ktoré by mohli byť chválené, v troch hlavných oblastiach: poloha mesta, jeho pôvod a jeho úspechy,¹⁸ pričom opakovane demonštruje spôsob, ako manévrovať s témou, aby sa našli a vyzdvihli pozitívne stránky mesta.¹⁹ Menandrom menované

⁹ Všetky v príspevku uvedené preklady, ak nie je uvedené inak, sú prekladmi prof. Okála, prevzatými z bilingválnej publikácie *Turčiansko-teplické elégie*, s. 15 – 21.

¹⁰ Dávam Ti, Kremnica, túto básničku ako svoj dar.

¹¹ Chvály miest nemajú predpísanú literárnu formu (objavujú sa v poézii a próze) ani ustálený rozsah a ako žáner s hybridným potenciálom môžu byť súčasťou iných literárnych útvarov (príležitostná poézia, cestopisy a i.). Počiatky tohto žánru siahajú do antiky, stredovek si ho prispôbil v kresťanskom duchu a obľube sa tešil medzi humanistami, ktorým slúžil napríklad aj na získavanie podpory solventných mešťanov.

¹² Menander Rhétor je autorom najrozsiahlejšieho pojednania o tom, ako chváliť mesto.

¹³ Spomedzi zachovaných prameňov spomína Quintilianus chválu miest, budov a lokalít ako prvý (RUSSEL, D. A. – WILSON, N. G. *Menander Rhetor*. Oxford : Clarendon Press, 1981, s. xxiv).

¹⁴ PERNOT, Laurent. *Epideictic Rhetoric. Questioning the Stakes of Ancient Praise*. Austin : University of Texas Press, 2015, s. 57.

¹⁵ AWIANOWICZ, Bartosz B. Urbes laudandi ratio. Antyczna teoria pochwały miast i jej recepcja w De Inventione et amplificatione oratoria Gerarda Bucoldianusa oraz w Essercitii di Aftonio Sofista Orazia Toscanelli. In *Terminus*, 2009, roč. 11, č. 1 – 2, s. 16.

¹⁶ Apostrofa, oslovenie neprítomnej osoby alebo neživého predmetu, patrí medzi rečnícke figúry, ktoré vyvolávajú napätie a zvyšujú záujem publika (VERTANOVÁ, Silvia et al. *Tlmočník ako rečník*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, s. 190).

¹⁷ PERNOT, *Epideictic Rhetoric*, s. 55.

¹⁸ RUSSEL – WILSON, *Menander Rhetor*, s. 32 – 75 (grécky text s kritickým aparátom a anglickým prekladom).

¹⁹ OLDFIELD, Paul. *Urban Panegyric and the Transformation of the Medieval City, 1100–1300*. Oxford : Oxford University Press, 2019, s. 37. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198717737.001.0001>

topoi z veľkej časti reflektuje aj Valentiniho sedemdesiatdva elegických dvojverší (t. j. 144 veršov) o štubnianskych prameňoch. Cieľom príspevku je poukázať na nich a odhaliť, do akej miery spĺňa *Elegia de Thermis* kritériá stanovené pre staroveké chvály miest, a či ju možno zaradiť k žánru *laus urbis*. Súčasne si všimneme, akú rolu hrajú vo veršoch početne zastúpené referencie na antiku (zvlášť na antickú mytológiu) a na Bibliu.

Menander Rhétor považoval za vhodný úvod do enkómia chválu mesta a jeho zakladateľov, za nimi odporúčal venovať sa charakteristike lokality a jej prírodným podmienkam, následne spôsobu života a zvykom obyvateľov, tiež opisú skutkov preukazujúcich ich cnosti, záver mal patriť chvále krásy mestských stavieb a okolia.²⁰ Ján Valentini sa, v zhode s touto postupnosťou, vracia v úvode básne do minulosti, k slávnym počiatkom mesta (vv. 3 – 16²¹). Jeho veľkoleposť vystupuje do popredia obzvlášť vďaka silným protikladom. Kde sa teraz týči len vysoká, strmá skala, čneli kedysi vysoké hradby mesta Ebur.²² Kde teraz pastier s píštalou vedie ovce, viedol kedysi v ruke svoj ľud kráľ. Kde teraz vidieť len vtáčie hniezda a skrýše divokej zveri, mohol si kedysi vidieť domy a paláce. Kde sa teraz vinú obilné polia a zakvitnuté lúky, stálo kedysi slávne mesto. I keď sa teraz šliapie po niekdajších pomníkoch triumfov a pohanské božstvá zakrýva chrasť, slávnú minulosť miestu nemožno uprieť. Valentini ju akcentuje aj zvolenou lexikou. Ebur a jeho vysoké hradby nazýva veľkou slávou panónskej zeme (v. 4: *Pannonii magna gloria solii*). Odtiaľ vládol slovanský kráľ blyskavým žezlom (v. 7: *Rex Slavicus radiantia sceptrā gerebat*), tam sídlili v palácoch udatní otcovia (v. 9: *fortes cepere palatia Patres*), o ktorých udatnosti a slávnych víťazstvách svedčili v meste pomníky (v. 13: *clari monimenta triumphii*).

Napriek tomu, že turčianska česť podľahla skaze (v. 16: *Thuroczienze decus tanta ruina premit*), dobový stav miesta vykreslený Valentiniem nie je oproti slávnej minulosti mesta nijako bezútešný. Zmienka rozkvitnutých lúk či hniezdiacich vtákov pripomína skôr topos príjemného miesta (*locus amoenus*). Tento básnikov postoj neprekvapí, keď zistíme, že sláva miesta sa so zánikom mesta nestratila (vv. 17 a 18):

*Fama loci superest, crescitque tepentibus undis,
Fons ibi sulphureas eiaculatur aquas.*

Sláva miesta však trvá a rastie zásluhou teplých
vôd, veď z prameňa tuná strieka prúd sírnatých vôd.

²⁰ AWIANOWICZ, *Urbes laudandi ratio*, s. 19.

²¹ Tu, kde kedysi vysoké hradby Ebura stáli / – bola to panónskej zeme nesmierna sláva a česť – / v čase, keď bol mu priaznivý osud. Ach, kto by to veril, / teraz tu strmá skala pokrýva spustenú zem! / Tam, kde slovanský kráľ mal v ruke blyskavé žezlo, / pastier s píštalou ide tichučké ovečky pásť. / Tam, kde udatní otcovia nádherné paláce mali, / škriekavé hniezdo si stavia vysokoletiaci vták. / Tam, kde sú obilné polia a lúky s rozličným kvietím, / bývalo slávne mesto; takto to rozpráva kmeť. / Po drahých pyramídach a pomníkoch triumfov slávnych / šliapu ľudia a božstvá pohanské zakrýva chrasť. / V ruinách domov si divé zvery nachodia skrýše, / takáto skaza tlačí turčiansku slávu a česť.

²² Podľa povestí hlavné mesto Slovanov, ktoré sa rozprestieralo pod vrchom Harmanec (OKÁL – SAKTOROVÁ, *Ján Valentini a kúpele*, s. 42).

Locus amoenus je navyše v ďalších veršoch nepopierateľný (vv. 21 – 22):

*Populus et Tiliae late sua brachia tendunt,
Densaque frigidulas arbor opacat aquas.*

Topol a lipy si rozpínajú do šírky vetvy,
studené vody tieňom zakrýva košatý strom.

Týmito veršami sa Valentini súčasne posunul k charakteristike lokality a jej prírodných podmienok, ako to odporúčal už Menander Rhétor. Vo veršoch 23 – 30 sa dozvedáme, že tade preteká potok Žarnovica, ktorý zdoláva horúce vody, kľukatí sa a v jeho prúde možno vidieť niekoľko ostrovov, pohráva sa so svojím tokom podobne ako frýžsky Meander, tečie aj proti sebe, neprestajne strieda smer a jeho vodu je vidieť tiecť dvojitým korytom. Práve tu sa nachádza pôvabný prístav, tu ležalo mesto Vendov, t. j. Slovanov. Meno prepožičala kúpeľom Štubňa, v chotári ktorej pramene vyvierajú. Na rozdiel od Menandra, ktorý chvále prístavov venoval v rámci pojednania o chvále miest osobitnú časť, Valentini si pri prístave vystačil s jedným zhodným prívlastkom (*portus amoenus*), pretože ten nemal pre kúpele mimoriadny význam, keďže neboli prístavným mestom. Väčšiu pozornosť venoval opisu potoka, ktorého špecifický kľukatý tok dával charakter celej okolitej krajine. Prirovnal ho k rieke Meander (gr. Μαίανδρος ; dnes Veľký Menderes v Turecku), prameniacej na náhornej plošine vo Frýgii, ktorá dala názov nielen meandrom vodných tokov, ale i tradičnému gréckemu ornamentu. Presnú lokalitu kúpeľov i pôvod ich názvu určil im najbližšou obcou Štubňa, ktorá v tom čase patrila Kremnici.

Dôležitosť kúpeľov pre Štubňu, teda i Kremnicu a obyvateľov celého okolia i vzdialenejších krajov, plne vystihujú ďalšie Valentiniho verše, ktoré sú chválou prameňov a ich liečivých účinkov. Básnik je vo výpovedi veľmi osobný, delí sa s vlastnou skúsenosťou (vv. 37 – 40):

*Me miserum! quanta morbi gravitate laboro!
Et dolor est maior quam fuit ante pedum.
Ah quoties dixi: non sum medicabilis herba!
Fervida contigeram balnea: sanus eram.*

Úbožiak biedny! Ach, aká to choroba ťažká ma morí!
Bolesti v nohách cítim omnoho väčšmi než prv.
Kolkokrát som si riekol: Mňa nemožno zelinou liečiť.
Keď som sa dotkol teplých kúpeľov, zdravý som bol.

Na omnoho väčšom priestore však poukazuje na uzdravenia iných. Na muža, ktorý bol iba kosť a koža, do vody ho museli klásť štyria muži, pričom kričal od bolesti, hovorili o ňom, že umiera, a predsa vyzdravel, chodí sa kúpať, sám skáče do sírnatých vôd a s čerstvými silami sa vracia do rodného kraja (vv. 49 – 62). Druhého museli priviezť na voze, teraz ten voz poháňa sám (vv. 63 – 64). Ponára-

nie do vody, ktoré spôsobí uzdravenie, pripomína verš Jánovho evanjelia 5,14,²³ i keď je len sekundárnou poznámkou, pretože chýba v najstarších a najdôležitejších svedkoch tradície.²⁴ Navyše je voda prameňa podľa Valentiniho pre chorých i zdravých takou veľkou útechou, že možno veriť, že sú sídlom bohov. On sám tam videl „plávať lesné bohyne a vodné nymfy sušiť si vlasy“ (*deas nemorum natare; flumineas nympas siccare capellos*, vv. 45 – 46). Chváli liečivý prameň, vyzdvihuje jeho krásu, opisuje jeho čistotu, pohráva sa s obrazmi, ktoré voda zrkadlí. Metaforický a vysoko obrazný opis jeho zážitku z kúpeľov možno vnímať ako reprezentáciu dvoch svetov, literárnych opozít – racionálneho, bolestného sveta, ktorého sme súčasťou, a toho magického a čistého, ktorý tvorí príroda a liečivé pramene (vv. 77 – 94):

*Oppositas reddit formas immobilis unda,
Conformes speculi pandere vitra solent.
Culmina tectorum puro sub gurgite versa
Apparent, verso cernimur ire pede.
Hic duo concordēs, animaque natamus in una.
Et simulacra mei viva noto sub aquis.
Ficta re percussae colludit imaginis umbra,
Dum vehor, haec vehitur; dum loquor, ora movet.
Brachia dum tendo, mihi brachia porrigit ultro;
Me residente sedet, meque tacente tacet.
Dum lachrimor, lachrimas fundit; dum rideo ridet;
Me veniente venit; me redeunte redit.
Vertice largifluis quantum distamus ab undis,
Tantum depressis haeret imago vadis.
Mergam humeros, capiti patulum caput admovet umbra,
Bina loqui nitidis ora videntur aquis.
Turbavi quoties fumantia balnea, facta
Protinus est moto turbida forma lacu.*

V stojacej vode sa odzrkadľujú, naopak, tvary,
práve takéto tvary v sklenenom zrkadle zrieti.
V čistej vode sa zdá, že štíty pod strechou visia,
hore nohami chodiť vo vode vidieť aj nás.
Svorne plávame dvaja, no plávame s jednou len dušou,
živú podobu svoju môžem aj pod vodou zrieti.
Hrá sa ten tmavý obraz, čo odrazom vo vode vznikol,
hýbe sa, ak sa ja hýbem, ak vravím, perami hne.
Vystieram k hladine ruky, aj on ich vystiera ku mne,
sadá, ak ja si sadám, mlčí, ak mlčím ja sám.
Roní slzy, ak plačem, ak smejem sa, on sa tiež smeje;

²³ Jn 5,14: Anjel totiž z času na čas zostúpil do nádrže a zvril vodu. Ten, ktorý prvý vstúpil po zvrínení vody, vyzdravel, nech bol niekedy zachvátený akoukoľvek chorobou. (Άγγελος γάρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ ἐτάρασσεν τὸ ὕδωρ ὃ οὖν πρῶτος ἐμβῆς μετὰ τὴν παραχρῆν τοῦ ὕδατος, ὑγιῆς ἐγένετο, ὃ δὴποτε κατείχετο νοσήματι).

²⁴ ZUMSTEIN, Jean. *Das Johannesevangelium*. Zv. 2. Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, s. 207.

prichádzam, prichádza obraz, odchádzam, odchádza tiež.
O koľko nadvihnem hlavu od štedro tečúcej vody,
o toľko nižšie jej obraz v zníženej vode je zriet.
Ponorím do vody plecيا, on hlavu si prisunie k mojej,
zdá sa, že v priezračnej vode hovorí až dvoje úst.
Koľko ráz som rozvíril v kúpeli pariacu vodu,
po zvírení vody zakalil sa i môj tieň.

Použitie zrkadlového sveta, akým je odraz vo vode, môže v literárnom texte symbolizovať nezlučiteľnosť racionálneho a idylického života. Táto figúra vtahuje čitateľa do deja, v našom prípade do sveta kúpeľov, pričom vytvára ilúziu dokonalnej harmónie, ktorá je však len nestálou napodobeninou skutočnosti – krásnou, no nedosiahnuteľnou. Práve tento motív nachádzame aj v mýte o Narcisovi a Echo,²⁵ ktorý ponúka archetypálny príklad márnej túžby po ilúzii krásy. Narcis, očarený vlastným odrazom v priezračnej studničke, sa márne snaží dosiahnuť obraz dokonalosti, ktorý sa mu zjavuje vo vode. Ilúzia ho zväzda, vytvára dojem, že harmónia a krása sú na dosah, no zakaždým, keď sa pokúsi k nim priblížiť a dotknúť sa ich, rozplynú sa v rozčerenej vode. Podobne kúpeľný svet, na ktorý text odkazuje, ponúka ideu pokoja a harmónie, no v skutočnosti je len vizuálnym odrazom – ilúziou vytvorenou pre oko pozorovateľa. Rovnako ako Narcis aj človek, vstupujúci do tohto priestoru, sa môže cítiť vtiahnutý do dokonalosti, hoci tá zostáva nedosiahnuteľná a prchavá. Narcis balansuje medzi dvoma svetmi – skutočnosťou, v ktorej je smrteľným mladíkom, a klamlivou idylou, ktorú mu ponúka voda. Keď si napokon uvedomí, že jeho láska patrí len prízraku, hynie od túžby. Rovnako je aj vnímanie krásy kúpeľného sveta len dočasným únikom, ktorý nemôže úplne nahradiť realitu.²⁶ Napriek tomu si zaslúži chválu rovnako ako výnimočnosť celého kraja (vv. 65 – 70):

*Non miho te melior, non te mihi gratior unda est.
Illa licet vena fervidiore fluat.
Qua salis hinc, atque hinc frondosi vertice colles,
Te cingunt, querulas effluis inter aves.
Divitias natura suas cumulavit, et istis
Explicat in thermis, quidquid ubique viget.*

Nepoznám lepšiu vodu, než ty si, a nepoznám milšiu,
hoci ti žilou tečie priveľmi horúci prúd.
Vytekáš z vrchu tadiaľ, kde všade sú okolo teba
vršky listnatých stromov, kde žije škreklavý vták.
Príroda prištedrá bola k tomuto kraju, veď v týchto
kúpeľoch predložiť možno všetko, čo na svete zriet.

Od verša 101 prechádza chvála prameňa do opisu života ľudí a ich zvykov, opäť, ako odporúčal Menander Rhétor. Básnikovi sa zrazu do uší tlačí krik a spev, sleduje muzikantov a tancujúcu i spievajúcu mlad. Pôsobivá je Valentiniho hra

²⁵ OVIDIUS, *Metamorphoses*, III, 337–434.

²⁶ KROKOSOVÁ, *Novolatinská balneografická literatúra*, s. 73.

s farbami. Chválu prameňa končí obrazom dúhy, ktorú vytvárajú slnečné lúče na vodnej hladine. Dúhy, ktorá je v Biblii symbolom večnej zmluvy medzi Bohom a ľuďmi. Boh dáva ľuďom v dúhe po potope zmyslovo vnímateľnú garanciu, že už nikdy týmto spôsobom ľudstvo nepotrestá. Dáva „áno“ každému životu.²⁷ V kúpeľoch tak dáva pomyselné „áno“ uzdraveniu. Sedem farieb (*septem colores*, v. 97) sa však odrazu ocitá vo veršoch v kontraste k jedinej, čiernej farbe – k počernej pleti cigánskych muzikantov (*Zingara progenies, tincta colore nigro*, v. 104), ktorých spev rozochvieva básnikovo srdce (v. 102). Radostné nadšenie z hry svetla prechádza do vnútorného zádumčivého pohnutia. To sa ale vzápätí opäť mení na radosť v podobe zvrátajúcej sa a tleskajúcej mládeže, prespevujúcej dedinské piesne. Tancujú na počesť sviatku, velebia rímskeho boha vína Baccha, pripájajú sebe na zdravie i na život cisára Františka (vv. 106 – 112). Básnik si však nevšíma iba príjemnú stránku života, odhaľuje i tú druhú. Vidí každodennú realitu. Vidí ľudí, ktorí sa lopotia, ktorým pot zalieva tvár, ktorí „v prázdnom čase“ zbierajú ešte zeliny na predaj, lebo „za vlády kráľa nemožno zbaviť sa tiarch“ (vv. 113 – 116). „Tanec“ s vlastným odrazom vo vode i konflikt medzi ideálom a realitou, zábavou a lopotou akoby poukazovali aj na básnikove vnútorné dilemy, tie však nie sú ústrednou témou elégie. Verše preto vedú čitateľa ďalej.

Podľa Menandra Rhétora má vykreslenie spôsobu života ľudí prejsť v chválach miest plynule do chvály skutkov, ktoré poukazujú na ich cnosti. Tak i Valentini chváli vo veršoch 117 – 122 Kremnicu za výhody, ktoré dáva svojim občanom, ale tiež za to, že opravuje stavby, stará sa o pramene, a najmä umožňuje prístup k nim nielen boháčom, ale i žobrákom. Baník, ťažiaci v Kremnici zlato, tu môže nabráť sily bez toho, aby musel zaplatiť zlatom či striebrom (vv. 121 – 122; 139 – 142):

*Undique conveniunt ad publica munera cives,
Balnea secure Craesus, et Irus adit.*

.....

*Absque auro, argento medicamina porrigit unda:
Therमारum pretium convaluisse sat est.
Praecipuus favor est, Patroni gratia rara,
Caesareus fossor languida membra lavet.*

Zo všetkých strán sa schádzajú občania k verejným darom,
kúpele navštevuje žobrák i bohatý muž.

.....

Voda podáva liek, no neplatíš zlatom či striebrom,
odmenou dostatočnou jej je tvoj zdravotný stav.
Vzácnou výhodou je, a to je zriedkavá vlastnosť
pána, že cisársky baník nových tu naberá síl.

Slovenský preklad „kúpele navštevuje žobrák i bohatý muž“ (v. 122) je neutrálny, nevyvoláva žiadne zvláštne konotácie. Naproti tomu v latinčine sa v tom istom verši nachádzajú dve vlastné mená – Krézus a Irus (Kroisos a Iros), ktoré už bezpríznačkové nie sú. Prekladateľ vystihol ich podstatu, predsa však čitateľa

²⁷ DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genezis. Komentáre k Starému zákonu*. Zv. 1. Trnava : Dobrá kniha, 2008, s. 268, 276.

ukrátil o ich hlbší význam. Kroisos bol posledný lýdsky kráľ. V Lýdii sa (podobne ako v Kremnici) ťažilo zlato a krajina oplývala bohatstvom. Už v staroveku sa Kroisovo meno stalo synonymom veľmi bohatého človeka. Iros bol zas žobrákom v Odysseovom dome. Odysseovi, keď mal po návrate na Ithaku ešte podobu žobráka, sa vyhrážal, nadával mu a vyháňal ho z domu.²⁸ Kremnica nikoho nevyháňa. Správa sa veľkodušne i k nemajetným, hoci oplýva zlatom podobne ako staroveká Lýdia. Ba i „veľkým nákladom opravuje rozsiahle stavby a stará sa, aby zo žíl vytekala žiadaný mok“ (vv. 119 – 120²⁹).

Zmienkou o stavbách vo verši 119 učinil Valentini zadosť, hoci len veľmi okrajovo, aj Menandrovej požiadavke spomenúť v závere chvály mestské stavby. Tie ale neboli tým, čo návštevníci vyhľadávali a obdivovali. Aj preto sa náš básnik v závere sústreďuje na kúpele a povzbudzuje všetok ľud, aby sa sem ponáhlal, či už pešky, alebo vozom (v. 137). Zvoláva k liečivým prameňom všetkých a žiada, aby ich cestu sprevádzal príjemný západný vietor Zefyros a severák Boreas zostal pod zákrom v skalnatej ríši (vv. 125 – 126), čo nás vracia opäť k Homérovej *Odyssei* a pripomína spútanie nepriaznivých vetrov kráľom Aiolom (X, 19 – 26) pri návrate Odyssea na Ithaku. Zefyros bol najmiernejší zo všetkých vetrov, prinášal vlahu, bol poslom jari. On jediný dul do plachiet Odysseovej lode a poháňal ju tým správnym smerom, keďže Aiolos, správca a vládca vetrov,³⁰ všetky ostatné spútal v mechu, ktorý sa mal rozviazať až po šťastnom pristáťí na Ithake. Keď už bola Ithaka na dohľad a Odysseus viac nedokázal bdiieť, jeho druhovia zo zvedavosti i chamtivosti, mysliac si, že ukrýva zlato, mech rozviazali a vetry vypustili. Tie ich zahnali opäť ďaleko od domova. Nemalý podiel mal na tom práve Boreas,³¹ najsilnejší a najprudší z vetrov.³² Ak teda Valentini želá prichodzím za sprievodcu Zefyru, robí to s vedomím, že práve on ich dokáže priviesť do cieľa, do kúpeľov, kde nájdú úľavu. Totiž (vv. 133 – 134):

*Has habitat thermas Epidaurius, arte medendi
clarus; dat tepida dona Salutis aqua.*

V kúpeľoch prebýva Asklépios, chýrečný lekár;
to on horúcou vodou dáva nám blažený dar.

Vo veršoch si možno všimnúť, že prekladateľ do slovenčiny, na rozdiel od Valentiniho, priamo menuje slávneho lekára a neskôr i boha lekárstva Asklépia, čím umožňuje čitateľovi lepšie porozumenie textu. Latinské adjektívum *Epidaurius* je však pre znalých antickej mytológie rovnako zrozumiteľné. Epidaurus bol významným kultúrnym a náboženským centrom s preslávenou Asklépiovou svätynou, v ktorej sa chorí po vyspaní uzdravili. Adjektívum *epidaurský* teda nemohlo označovať nikoho iného. Asklépios bol synom boha Apollóna, pôvodne boha zdravia a ochrancu ľudí. Liečiť však naučil Asklépia kentaur Cheirón, a to tak

²⁸ Porov. HOMÉR, *Odysseia* XVIII 6, 25, 38, 73, 75 a i.

²⁹ Latinský text sa nachádza v úvodnej časti príspevku.

³⁰ Aiolos vládol nad vetrami na zráznom skalnatom ostrove, ktorý bol obklopený železnými hradbami.

³¹ Z mytológie poznáme i jeho podobu. Bol okrídlený a mal dve tváre, hľadel zároveň dopredu i dozadu. Na starých zobrazeniach mal dokonca namiesto nôh hadie chvosty.

³² KERÉNYI, Karl. *Mytológie Řeků I. Příběhy bohů a lidí*. Praha : Oikoymenth 1996, s. 156 – 157.

dokonale, že vedel liečiť všetky nemoci a zranenia, ba i kriesiť mŕtvych.³³ Tento fakt, a spolu s ním i účinky kúpeľov, vystupuje v elegii do popredia ešte väčšmi v spojení s veršami 131 – 132, v ktorých básnik vyzýva:

*Huc portate pii Lazaros, huc denique cunctos,
Quorum tabificus corpora languor habet.*

Prineste lazárov sem, sem konečne prineste všetkých,
ktorým sužuje telo taký či onaký mor.

V dvojverší možno odhaliť alúziu na postavu biblického Lazára,³⁴ ktorý bol chorý, zomrel, a hoci už bol v hrobe, Kristus ho predsa vzkriesil a uzdravil. Autor výrazne znásobuje význam liečivého účinku kúpeľov, keď naň poukazuje tak prostredníctvom mytológie, ako aj Biblie. Jediní, ktorým neodporúča prísť, ba ich o to prosí i napomína (*precor et moneo*, v. 135), sú tí, „ktorých už suchoty tlačia do miest, kde preteká Styx“ (*hectica quos macies³⁵ mergit ad antra Stygis*, v. 136). Nie že by im nedoprial uzdravenie, ale boli by pre svoju infekčnosť hrozbou pre ostatných, zvlášť keď teplé štubnianske pramene napomáhali predovšetkým pohybovému ústrojenstvu, ako o tom svedčí samotný Valentini, trpiaci bolesťami nôh. On kúpeľ okúsil a zbavil sa najhoršej pliahy (v. 143). To bol aj dôvod, prečo svoju báseň venoval Kremnici (v. 144). A aby mala patričnú formu a splnila čo najlepšie svoj účel, je božstvom, ktorého meno v elegii rezonuje najväčšmi, Apollón.

Ján Valentini kladie dôraz najmä na jeho kompetencie spojené s básnictvom. V prvých veršoch volá: *fontis Castalii Praeses dirige vatis opus* (Usmerňuj, Foibos, pevcovo dielo, veď ty si na čele kastalských diev; vv. 1b – 2). Latinský a slovenský text už na prvý pohľad celkom nekorešpondujú. Prekladateľ toho, kto v latinčine „predsedá“ Kastalskému prameňu (*praeses fontis Castalii*), konkrétne menuje, latinský *prameň* nahrádza v slovenčine *devami* a *veštca* nazýva *pevcom*.³⁶ Napriek tomu je zmysel verša aj v slovenčine plne zachovaný. V antike bolo básnenie svojím spôsobom úzko prepojené s prorokovaním, veštením. Básnici boli považovaní za veštcov. Výrazy *básnik* a *veštec* sa často používali ako synonymá. Básnici skladali verše vďaka básnickému vnuknutiu (tzv. *inspiratio*) od Múz, bohýň a ochrankyň vied a umení. Boli to Múzy, ktoré, počnúc od Homéra, básnici vzývali v úvodných veršoch svojich diel. Navyše, vodcom Múz bol Apollón, boh slnka a svetla, neomylný strelec a veštec, ktorému bola zasvätená najchýrnejšia grécka veštiareň v Delfách. V jej areáli sa nachádzal Kastalský prameň s nemalou mocou, zasvätený Múzam. Kto sa z neho napil, stal sa vraj veštcom alebo básnikom. Básnici starovekého Grécka boli pevcami, svoje verše spievali, neskôr recitovali a prednes sprevádzali hrou na hudobný nástroj, veľmi často na lýru. Apollóna vidíme v mýtických príbehoch aj ako beznádejne zamilovaného do gréckej nymfy Dafné. Keďže však ona s ním nechcela mať nič spoločné, vlastný otec ju, aby ju chránil, premenil na vavrín. Keď to Apollón

³³ Ibid., s. 112 – 113.

³⁴ Porov. Jn 11,38-44.

³⁵ Hectica macies – hektická choroba, t. j. suchotiny, tuberkulóza.

³⁶ Treba podotknúť, že latinské substantívum *vatis* možno prekladať aj týmto ekvivalentom. Chceli sme však poukázať na jeho prvotný význam.

zistil, vyhlásil vavrín za navždy posvätný. Vavrínu bola následne, rovnako ako Múzam, pripisovaná schopnosť vnuknúť básnickú inšpiráciu a ovenčenie vavrínovým vencom považovali básnici za tú najvyššiu poctu. Profesor Okál použil v preklade Apollónovo prímene Foibos a kastalskými devami nie je nik iný ako Múzy. Ich pomoci sa dovoľáva Ján Valentini v úvodných veršoch svojej elégie, ich menuje i v ďalších veršoch (35 – 36; 127 – 130):

*Nec tu Calliope, nec carminis author Apollo
Ingenuo vati ferre potestis opem.*

.....

*Vos o laurigerae, mea dulcia gaudia, Musae!
Puniceo laetas spargite flore vias.
Calliopen cuncti Cythara resonante sequantur,
Deliacam medicus iungat Apollo lyram.*

Ani Ty, Múza, a ani Apolón, pôvodca básne,
vernému pevcovi svojmu pomôcť ste nemali moc.

.....

Vavrínom zdobené Múzy, vy moja sladučká rozkoš,
krásnym červeným kvietím posypte povrchy ciest.
Všetci nech za zvuku citary kráčajú za Kalliopou,
nech sa so svojou lýrou pripojí liečiaci boh.

Apollónovi ani Múze, bohyni epického básnictva Kalliopé, básnik nepripisuje moc liečiť fyzické neduhy. Tú majú kúpele. Božstvá majú napomôcť patrične ich ospievať a poukázať na ich liečivú silu. Vavrín, citara, lýra, ktoré sú neodmysliteľne spojené s básnickým umením, tento obraz iba posilňujú. Vavrín a lýra o to viac, že boli Apollónovými atribútmi. Kým vavrín bol jeho posvätným stromom a vavrínový veniec symbolom služby alebo zasvätenia sa mu, lýra ho sprevádzala na každom kroku. Apollónov kult bol nemysliteľný bez doprovodu hudby a spevov.³⁷ Aj pre túto hudobnú zložku prisudzuje Dumézil Apollónovi funkciu prostredníka medzi bohmi a ľuďmi. Tvrdí, že pomocou zvukov lýry robí Apolón všetky chvály a modlitby ľudí príjemnými pre bohov.³⁸ Z celej básne len na jednom mieste, konkrétne vo verši 130, nazýva Valentini Apollóna aj lekárom, liečiacim bohom, a to ako prostredníka modlitieb, a tiež preto, že v kúpeľoch pokrieva nielen telo, ale i duša človeka.

Apollónovo meno sa vo Valentiniho veršoch nesklonuje nadarmo. *Elegia de Thermis Stubnensibus* vypovedá totiž nielen o kúpeľoch, ale naznačuje čo-to i o jej autorovi. Ján Valentini dôsledne dodržiaval metrické i prozodické zásady skladania elegických veršov, nijako však na úkor ich poetiky. Nadväzoval na starovekých autorov, a to nie iba veršovou formou. Bol sčítaným človekom, o čom svedčia nielen odkazy na príbehy a postavy z antickej mytológie, ktorej literárna tradícia bola veľmi silná, ale aj verše starovekých latinských básnikov,

³⁷ OBYŠOVSKÁ, Anabela. Apolón a jeho atribúty. In *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 11, s. 3. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.ff.unipo.sk/jak/cislo11.html>> [11.6. 2025].

³⁸ DUMÉZIL, Georges. *Apollon sonore et autres essais. Esquisses de mythologie*. Paris : Gallimard, 1982, s. 28.

ktoré cituje. Úvodom k našej elégii sú napríklad štyri Statiove (1. stor.) verše (*Silvae*, IV, 2, 7 – 10³⁹) a prvý verš samotnej elégie, začínajúci slovami *Dicere fert animus*, je priamym odkazom na prvý verš Ovidiových (1. stor. pred Kr.) *Metamorfóz*: *In nova fert animus mutatas dicere formas*. Hoci bol Valentini kňazom, zaujímal sa aj o prírodné vedy a vo voľnom čase sa venoval histórii.⁴⁰ V jeho už vyššie spomenutom súbornom diele *Lucubrata opuscula poetico-historica in unum collecta* z roku 1808 sa tak okrem elégie na oslavu kúpeľov nachádzajú aj oslavné básne na počesť cisára, palatína, turčianskeho župana, rozličných politických a hospodárskych činiteľov i cirkevných hodnostárov, pričom básnik všetkým dodal auru a charakter vhodný pre prehistorický komentár. Hneď v úvodnej básni súborného diela sa napríklad dozvedáme, že František II. pochádzal akýmsi záhadným spôsobom z trójskeho kráľa Priama,⁴¹ ktorý pokračoval v následníctve franských panovníkov, až kým sa rodokmeň nezačlenil do rodokmeňa slávneho habsburského rodu. Valentini poetizoval aj históriu turčianskeho prepoštvstva a prepájal ju, hoci miestami len okrajovo, s dejinami Rímskej ríše.⁴² Nasýtenosť elégie o štubnianskych teplých prameňoch odkazmi na antickú mytológiu do tohto rámca zapadá a antika s kresťanstvom v nej nijako nesúperia, skôr sa navzájom dopĺňajú a podčiarkujú výnimočnosť ospevovaného miesta. Básnik prostredníctvom nich priestor kúpeľov sakralizuje. Zvlášť explicitné odkazy na antické božstvá sú pre neho opornými elementmi, ktoré konštituujú jeho esteticko-umeleckú výpoveď. Nemajú však iba dekoratívnu funkciu. Zakladajú symbolickú rovinu textu, v ktorej kúpeľné vody a ich liečivé účinky reprezentujú priamy dotyk s božstvom. Skrytú vrstvu textu, ukrývajúcu sa za jednotlivými božstvami, jej hĺbku, môže súčasný nepoučený čitateľ pochopiť síce len s obmedzeniami, no Valentini bol básnikom svojej doby, ktorá mu rozumela. Mal jednoznačne záujem pochváliť prameň i mesto, ktoré sa o nich staralo. Pripomenul slávnú minulosť a oslávil význačnú prítomnosť, či už chválou topografie, množstvom prírodných obrazov alebo opisom ľudských aktivít. Prejavil tiež vysokú osobnú angažovanosť, ktorú vo veršoch reflektuje používanie 1. a 2. osoby singuláru. Pre to všetko neváhame *Elégiu o štubnianskych kúpeľoch* označiť za *laus urbis* so všetkým, čo k nej patrí. Zvlášť preto, že ide o hybridný žáner, balneografická literatúra sa s *laus urbis* neraz prekrýva a Valentiniho elégia je exemplárnou ukážkou takéhoto vzájomného prelinania opisu kúpeľov s chválou mesta.

³⁹ „Qua celebrem mea vota lyra? Quas solvere grates / Sufficiam? Non si pariter mihi vertice laeto / Nectat odoratas, et Smyrna, et Mantua laurus / Digna loquor.“ *Na akej lyre mám slávnosť vyjadriť želanie svoje, / ako mám splatiť dlh svojej vďaky? Veď ani ak Smyrna / alebo Mantua vloží mi na hlavu voňavý vavrín, / slová mi nebudú dôstojne znieť.*

⁴⁰ *Slovenský biografický slovník*. VI. zväzok. T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 214.

⁴¹ Zahrnutie trójskeho pôvodu do genealógií kráľovských rodov bolo už bežnou stredovekou praxou. Pozri napríklad: GOLDWYN, Adam. Trojan Past, Medieval Presents: Epic Continuation in Eleventh to Thirteenth Century Genealogical Histories. In *Brill's Companion to Prequels, Sequels, and Retellings of Classical Epic*. R. Simms (ed.). Leiden-Boston : Brill, 2018, s. 154 – 174. https://doi.org/10.1163/9789004360921_010

⁴² SZÖRÉNYI, László. Johannes Valentini Lucubrata opuscula poeticohistorica in unum collecta - Az éjjeli mécs világánál alkotott költői-történeti művecskéim egybegyűjtése, 1808 című kötetének őstörténeti vonatkozásai. In *Antikvitás és reneszánsz*, 2019, roč. 1, č. 4, s. 152. <https://doi.org/10.14232/antikren.2019.4.151-168>

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

- HOMÉROS. *Odyseia I – XII*. Prel. M. Okál. Martin : Thetis, 2011.
HOMÉROS. *Odyseia XIII – XXIV*. Prel. M. Okál. Martin : Thetis, 2011.
OVIDIUS. *Premeny*. Prel. V. Turčány. Bratislava : Ikar, 2003.
RUSSEL, D. A. – WILSON, N. G. *Menander Rhetor*. Oxford : Clarendon Press, 1981.
VALENTINI, Ján. *Turčiansko-teplické elégie*. Martin : Osveta, 1986.

Zoznam bibliografických odkazov

- AWIANOWICZ, Bartosz B. Urbes laudandi ratio. Antyczna teoria pochwały miast i jej recepcja w De Inventione et amplificatione oratoria Gerarda Bucoldianusa oraz w Essercitii di Aftonio Sofista Orazia Toscanelli. In *Terminus*, 2009, roč. 11, č. 1 – 2, s. 15 – 32.
- DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genesis. Komentáre k Starému zákonu*. Zv. 1. Trnava : Dobrá kniha, 2008.
- DUMÉZIL, Georges. *Apollon sonore et autres essais. Esquisses de mythologie*. Paris : Gallimard, 1982.
- GOLDWYN, Adam. Trojan Past, Medieval Presents: Epic Continuation in Eleventh to Thirteenth Century Genealogical Histories. In *Brill's Companion to Prequels, Sequels, and Retellings of Classical Epic*. R. Simms (ed.). Leiden-Boston : Brill, 2018, s. 154 – 174. https://doi.org/10.1163/9789004360921_010
- KERÉNYI, Karl. *Mytologie Řeků I. Příběhy bohů a lidí*. Praha : Oikoymenh, 1996.
- KROKOSOVÁ, Zuzana. *Novolatinská balneografická literatúra so zreteľom na básnickú tvorbu*. [Dizertačná práca]. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2025.
- OBYŠOVSKÁ, Anabela. Apolón a jeho atribúty. In *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 11. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.ff.unipo.sk/jak/cislo11.html>> [11.6.2025].
- OKÁL, Miloslav – SAKTOROVÁ, Helena: Ján Valentini a kúpele v Turčianskych Tepliciach. In VALENTINI, Ján. *Turčiansko-teplické elégie*. Martin : Osveta, 1986, s. 9 – 13.
- OLDFIELD, Paul. *Urban Panegyric and the Transformation of the Medieval City, 1100–1300*. Oxford : Oxford University Press, 2019. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198717737.001.0001>
- PERNOT, Laurent. *Epideictic Rhetoric. Questioning the Stakes of Ancient Praise*. Austin : University of Texas Press, 2015.
- Slovenský biografický slovník. VI. zväzok. T – Ž*. Martin : Matica slovenská, 1994.
- SZÖRÉNYI, László. Johannes Valentini Lucubrata opuscula poeticohistorica in unum collecta - Az éjjeli mécs világánál alkotott költői-történeti művecskéim egybegyűjtése, 1808 című kötetének őstörténeti vonatkozásai. In *Antikvitás és reneszánsz*, 2019, roč. 1, č. 4, s. 151 – 168. <https://doi.org/10.14232/antikren.2019.4.151-168>

- ŠKOVIEROVÁ, Angela. Turčiansko-teplické elégie Jána Valentiniho a balneografická terminológia. In *Kniha 2009*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 200 – 203.
- TIBENSKÝ, Ján – URBANCOVÁ, Viera. *Slovensko očami Európy 900 – 1850*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2003.
- VERTANOVÁ, Silvia et al. *Tlmočník ako rečník*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2015.
- ZUMSTEIN, Jean. *Das Johannesevangelium*. Zv. 2. Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.

SUMMARY

Praise of the City and the Place against the background of Classical and Biblical Heritage in Ján Valentini's Poem Elegia de Thermis Stubnensibus

The Latin encomiastic poem *Elegia de Thermis Stubnensibus* by Ján Valentini (1756 – 1812), a representative of the Bernolák movement, is a poetic tribute celebrating the warm springs of Štubňa—one of the oldest spa towns in Slovakia, which are known today as Turčianske Teplice. Since 1533, the springs had been the property of the town of Kremnica, which took proper care of them. This was also the case in 1798, when Valentini composed his laudatory elegy and dedicated it as a gift to Kremnica. His verses reflect, to a significant extent, the *topoi* typical of the epideictic subgenre *laus urbis*, as defined by Menander Rhetor, who lived at the turn of the 3rd and 4th centuries AD. According to Menander, a proper city encomium should begin with praise of the city and its founders, followed by a description of the location and its natural conditions, then a portrayal of the lifestyle and customs of its inhabitants, an account of their virtuous deeds, and conclude with admiration for the beauty of the city's architecture and surroundings. Valentini's poem follows this structure closely. He begins by recalling the glorious past of the place, identifying it as the site of the capital of the Slavs and the seat of their king (vv. 3–16). Although this past greatness has faded with time, the present state of the town, as depicted by the poet, is not portrayed as bleak in comparison. Instead, it evokes the *topos* of the pleasant place (*locus amoenus*, vv. 17–22) and serves as a bridge leading to the description of the locality and its natural features (vv. 23–30). Special attention is given to the stream whose distinct meandering course shapes the character of the surrounding landscape. The significance of the spa for Štubňa, Kremnica, and the inhabitants of the surrounding regions—and even more distant areas—is captured in verses that extol the springs and their healing powers (vv. 37–94). Valentini draws on personal experience but focuses more on the healing of others. He emphasizes the medicinal power of the springs through references to figures from classical mythology (such as Narcissus and Asclepius) as well as biblical narratives (e.g., Lazarus). From verse 101 onward, the praise of the spring transitions into a description of the people's lives and customs. The poet reflects on both the joys and hardships of everyday existence, indicating the contrast even through his use of color. After portraying the local way of life, he praises Kremnica in verses 117–122 for the benefits it offers to its citizens, particularly its commitment to repairing buildings, maintaining the springs, and—most notably—ensuring access to the

healing waters not only for the wealthy but also for the poor. With this mention of buildings, Valentini formally fulfills, albeit briefly, Menander's recommendation to conclude with praise of urban architecture. However, such buildings were not the main attraction for visitors. For this reason, in the closing verses (vv. 123–144), the poet returns his focus to the spa and calls upon all people to hurry there. Once again, he draws on classical references—invoking Croesus, Iros, Odysseus, Zephyrus, Boreas, and others. Among the Greco-Roman deities, the name of Apollo is featured most prominently, especially in his role as a patron of poetry. In Valentini's elegy, antiquity and Christianity are not in conflict; rather, they complement one another and together underscore the exceptional nature of the praised location. Through these references, the poet sacralizes the space of the spa. Particularly the explicit allusions to classical deities serve as key elements that shape the aesthetic and artistic expression of the text. They establish a symbolic layer in which the healing waters of the spa signify a direct encounter with the divine.

doc. Mgr. Erika Brodňanská, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Filozofická fakulta, Katedra klasickej filológie
SK-040 01 Košice, Moyzesova 9
e-mail: <erika.brodnanska@upjs.sk>
ORCID: 0000-0001-5444-1993